

El costumisme banyolí de Rodríguez Caixàs

VICENÇ PAGÈS JORDÀ > Text

L'any 1988 l'editorial banyolina Els Llibres del Tint publicava un recull d'*Escenes costumistes* de Pau Rodríguez Caixàs que havien aparegut en el setmanari bilingüe *El Bañolense* entre 1886 i 1889. Els articles van ser seleccionats i editats per J. N. Santaaulàlia, aleshores filòleg i poeta, i més endavant també narrador. Era el segon número d'una col·lecció ambiciosa, malauradament desapareguda.

S'entén per *costumisme* un gènere híbrid entre la literatura i el periodisme, que plasma escenes habituals de l'època amb més interès per l'autenticitat que no pas preocupació per la puresa formal. Blasmat per la literatura més refistolada, el costumisme té un indubtable interès històric i antropològic, però sobretot lingüístic, ja que permet fer-se una idea de la llengua que utilitzaven els parlants en una època determinada, en particular en el registre col·loquial. La majoria dels autors costumistes no van publicar reculls dels seus articles (potser perquè els editors no consideraven que valguessin la pena, potser perquè ells mateixos no els valoraven prou), sinó que aquests van ser recuperats de manera pòstuma, com va ser el cas del barceloní Robert Robert (1827-1873) o del mateix Rodríguez Caixàs.

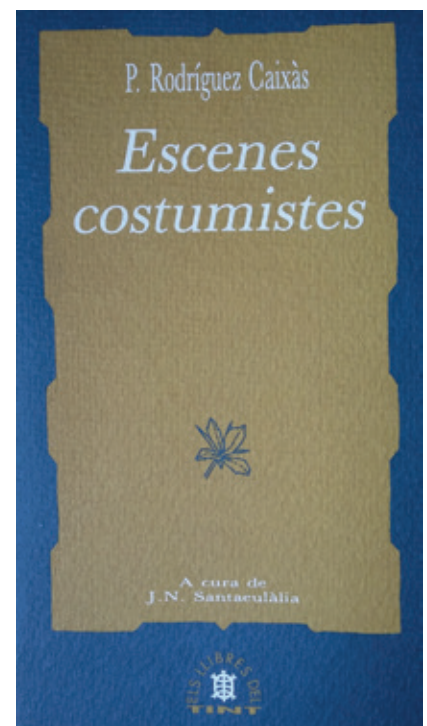
Nascut a Girona l'any 1856, de pare cordovès i mare empordanesa, de ben petit Pau Rodríguez Caixàs es va establir a Banyoles amb la seva família, on amb el pas dels anys va esdevenir

un dinamitzador cultural: va escriure peces teatrals, va ser secretari de l'ateneu de la vila i, sobretot, va dirigir la revista *El Bañolense*, en la qual escrivia articles, cròniques i editorials.

A finals del segle XIX, el gènere costumista va resultar especialment rellevant a Catalunya perquè contrastava amb la sobrecàrrega retòrica amb què escrivien els autors de la Renaixença. La majoria de la trentena de peces que recull J. N. Santaaulàlia en el llibre tenen un aire jocós, en tot cas més nostàlgic que crític. Alguns articles presenten elements del conte, ja que inclouen un final sorprenent. D'altres, que descriuen un pícnic o un Nadal, en canvi, són més aviat quadres de costums. Finalment, trobem algun pamflet que carrega contra l'obscurantisme o contra l'aristocràcia.

Gran part dels articles, escrits en primera persona, presenten amb un humor blanc (que recorda el del TBO) tot de personatges més aviat senzills i feliços que fracassen en els seus objectius, clarament inassolibles. També s'hi caricaturitzen les exigències de

Gran part dels articles presenten amb un humor blanc personatges més aviat senzills i feliços que fracassen en els seus objectius, clarament inassolibles

la sogra, la bona fe dels vilatans, els postissos amb què les noies casadores enganyen els pretendents. Un subgènere podria ser el de l'estrena, evocada amb malenconia bonhomiosa: el primer ball, la primera carta amorosa, el primer cigarro.

Val la pena remarcar els textos en què l'autor es presenta com un pagès que va a la ciutat, des d'on escriu una carta a la dona en què interpreta els fets urbans amb ironia o amb falsa ignorància. Així, davant la transformació experimentada per Barcelona arran de l'Exposició Universal, llegim: «Com tots los ponts i moliments de la festa los han fet alts, los fondistes per sa part no han volgut ser menos: han elevat los preus». Els torniquets, a la nostra època omnipresents en el metro, els parcs

zoològics i les exposicions de pagament són descrits com «uns ferros que et donen un tanto a les cames».

Com constata J. N. Santaaulàlia, un dels trets dels articles de Pau Rodríguez Caixàs és el tipisme: no retrata personatges particulars, sinó més aviat tipus genèrics, corrents, indistingibles. Per fer-ho, se serveix d'un registre oral, ple de frases curtes que donen un ritme vivaç a la prosa. No sempre resulta fàcil destriar la descurança gramatical dels moments en què pretén fer-se el graciós, sovint amb èxit. Així, en un visionari article de l'any 1888 ja aplica l'adjectiu «campetxano» a un monarca. «Si a lo menos quan venim al món sapiguéssim llegir i escriure», llegim en un altre passatge. Remarquem una comparació ben actual: «S'hi arma un guirigai pitjor que una sessió d'ajuntament d'aquelles de Barcelona». Vist en perspectiva, el costumisme (que guanya amb el temps) es troba en la base de l'humor català de ben entrat el segle xx, especialment en el dels monòlegs

de Joan Capri, i també en el dels successors, com ara Andreu Buenafuente.

Pel que fa als recursos lingüístics, valdria la pena sotmetre els articles de Rodríguez Caixàs a un buidat sistemàtic. Sense ànim estadístic, hi podem trobar una llengua que no sembla gaire allunyada de la que es parla cent trenta anys després. El que no ha perdurat és l'article *lo*, la preposició *ab* i el demostratiu *aqueix*. En canvi, no costa gaire sentir avui dia en converses informals molts dels castellanismes que trobem en el llibre i que encara no es consideren normatius: *antes*, *averiguar*, *casi*, *emplear*, *enterar*, *hasta* o *lograr*. En aquest apartat predominen sobretot els substantius acabats en *o* àtona, que actualment no és estrany sentir en boca de persones de la tercera edat, sovint amb un to informal o humorístic, tant a Barcelona com a la resta del país: *adorno*, *apoio*, *apuro*, *bueno*, *ditxo*, *modo*, *puesto*, *rato*, *salero*, *saludo*, *toldo*...

Un altre grup de paraules que s'utilitzen àmpliament en els nostres dies el formen les que presenten variants respecte de la forma normativa, però que no es poden considerar estrictament castellanismes: *aixís*, *allavors*, *dugues*, *ideies*, *mentres*, *volguer*... Finalment, constatem el vigor de formes genuïnes com *embabiecat*, *papus*, *picossada*, *tec* o l'expressió *anar-se'n d'oros*, genuïnes i prou vives, si bé no pas a tot arreu ni en tots els estrats socials.

La mirada benèvola i sovint acrítica dels costumistes ens pot fer pensar que tenen una ideologia conservadora. En el cas de Rodríguez Caixàs, aquesta suposició seria un error. De fet, va tenir més d'una topada amb les autoritats eclesiaístiques de l'època.

L'aventura d'*El Bañolense* va durar només tres anys. Després va fundar un parell de publicacions més i va tornar a Girona, on va treballar de telegrafista i va escriure al setmanari *La Lucha*.

Vicenç Pagès Jordà és escriptor.

